

Jag hade aldrig kunnat fråga mamma om detta

En genus- och kunskapshistorisk undersökning av
Kamratpostens sexspalt Kropp och knopp

Ludvig Lhonneur
Lunds universitet

Den här artikeln undersöker sexualupplysningsspalten Kropp & knopp i ungdomstidningen *Kamratposten*. Genom regelbundna nedslag i källmaterialet undersöker artikelförfattaren förändringar i synen på ungdomars sexualitet, sexuella övergrepp och hur ungdomar tillskansar sig kunskap om dessa ämnen. Artikeln kan visa att materialet visar på stor förändring vad gäller synen på homosexualitet och övergrepp, medan frågor om onani och menstruation snarare präglas av kontinuitet.

Nyckelord: sexualupplysning, barn- och ungdomshistoria, genushistoria, homosexualitet.

Inledning

Det finns ett par inneboende problem i det barn- och ungdomshistoriska fältet som Peter Stearns presenterar i sin artikel "Challenges in the History of Childhood" från 2008. Ett av de problem som han lyfter fram är att i princip allt källmaterial som en barn- och ungdomshistoriker kan använda sig av är problematiskt då barn väldigt sällan själva skrivit om sina upplevelser. Istället får vi hålla till godo med material skrivet av vuxna om barn och barndom.¹

Första gången som jag presenterades med denna källmateriella problematik var i en kurs om barn- och ungdomshistoria. Vår föreläsare utmanade oss där att komma på källmaterial som skulle kunna lämpa sig för en barn- och

¹ Peter N. Stearns, "Challenges in the History of Childhood." *The Journal of the History of Childhood and Youth* vol 1:1 2008 s.35.

ungdomshistorisk undersökning och om det var möjligt också kringgå några av de problem som Stearns presenterade för fältet. Mitt sätt att försöka hitta ett sådant källmaterial ledde mig in på en väg som resulterade inte enbart i att jag skrev min mastersuppsats i barn- och ungdomshistoria utan att jag nu även sitter och försöker sammanfatta denna till en artikel.

Mitt första steg blev att tänka mig tillbaka till min egen tid som barn och ung tonåring. Vad gjorde jag egentligen? Producerade jag någon egen text om mina upplevelser eller var även jag en del av gruppen barn och ungdomar som inte förtän i vuxen ålder börjat tänka på att skriva ner mina upplevelser och minnen från barndomen. Mycket av mina minnen från den här tiden i slutet av 2000-talet och början av 2010-talet har nu flutit in i glömskan, men ett minne skulle komma att vägleda mig vidare i mitt val av uppsatsämne: minnet av hur jag nedsjunk i mammas soffa satt och läste *Kamratposten*.

Efter att min fyra år äldre storasyster vuxit ifrån och tröttnat på *Kamratposten* lät vår mamma mig ta över prenumerationen av denna. Jag läste varje nummer direkt efter att den hamnat i brevlådan från pärm till pärm om tiden tillät. Anledningen till att jag började tänka på *Kamratposten* som ett potentiellt källmaterial var att tidningen hade en insändarsida där barn fick skriva om precis vad de ville – och kunde få svar av andra barn. Insändarsidan var en av mina favoritdelar av tidningen, men ju mer jag tänkte tillbaka på mitt läsande av *Kamratposten* i början av tonåren desto mer insåg jag att det fanns en del av tidningen som fascinerade mig ännu mer än insändarsidan, men som jag knappt vågade tala om för någon annan att jag faktiskt läste. Detta var tidningens frågespalt om sex och samlevnad vid namn ”Kropp & Knopp”.

Såhär knappt ett och ett halvt decennium senare har jag på sant vuxenvis lyckats tillskansa mig en del distans till ”Kropp & Knopp”-sidan i *Kamratposten* och jag skäms inte längre över att säga att detta nog var min favoritdel av tidningen. Jag har också insett i samtal med andra i min närhet att jag knappast var ensam om att vara väldigt fascinerad av denna frågespalt. Detta gav mig en idé om att sexspalten eventuellt skulle kunna lämpa sig som källmaterial i en barn- och ungdomshistorisk undersökning. När jag efter lite efterforskning insåg att sexspalten, med lite olika namn, varit en del av tidningen sedan 1969 var ämnet för min mastersuppsats givet.

Material & Metod

Kamratpostens historia sträcker sig längre bak i tiden än vad de flesta som idag läser tidningen är medvetna om. Redan 1892 kunde svenska barn för första

gången ta del av den. Då hade folkskolelärarinnan Stina Quint en idé om att trycka en tidning för barnen i folkskolan då hon ansåg att de borde läsa mer, men samtidigt insåg att många av dem inte hade råd att köpa böcker. Tidningen hette då *Folkskolans barntidning* och har trots namnbyte fortsatt att tryckas regelbundet från 1892 och fram till idag.

Redan när tidningen grundades hade den en insändarsida där barn tilläts skicka in dikter, böner eller andra små texter. Under tidningens första tid förekom insändarsidan enbart sporadiskt och den försvann även helt under ett par decennier. På 1930-talet fick dock insändarsidan en permanent plats i tidningen som den också behållit sedan dess. Under 1900-talets gång växte insändarsidans plats i tidningen och vad som fick lov att sägas där i har också gradvis gått från att vara enbart moraliserande till att bli friare och friare.

Att *Kamratpostens* insändarsida har en så lång och rik historia gör att den i mina ögon förtjänar att bli fokus för många undersökningar, men det är inte i denna som fokus för min undersökning legat. Min undersökning börjar istället 1969 när tidningen för första gången hade med en frågespalt om sex och samlevnad med namnet ”Maj-Briht svarar på sexfrågor”. Denna frågespalt har sedan dess varit ett återkommande inslag i *Kamratposten* där barn kunnat få svar på frågor om sex, onani, mens, kön och allt annat som de inte kunnat eller velat prata med sina föräldrar om.²

Sexspalten heter sedan 1990-talet ”Kropp & Knopp” och är enligt tidningens nuvarande chefredaktör Lukas Björkman den del av tidningen som får mest uppmärksamhet från läsarna. Frågespalten får enligt Björkman hundratals frågor varje vecka och detta bidrar givetvis till att tidningen omöjligen skulle kunna trycka alla dessa. Detta blir ett källkritiskt problem då de frågor jag kunnat ta del av enbart utgör ett urval av alla de frågor som barn ställt till frågespalten sedan 1960-talet. Detta problem behöver dock inte undergräva mina resultat allt för mycket då Björkman poängterar att många av de frågor som kommer in till sexfrågespalten är av likartad karaktär och att de därför inte alla behöver individuella svar.³

Tidningens omfång skulle dock visa sig vara ett problem för min undersökning. *Kamratposten* har under min undersökningsperiod tryckts i cirka 17-20 upplagor per år. En sådan kvantitet på materialet över en 60-årsperiod gav mig över 1000 tidningar med tillhörande sexspalter att läsa – vilket jag också

² Spalten försvann från mitten av 1970-talet till början av 1980-talet, men har förutom detta varit en del av tidningen.

³ Intervju med Lukas Björkman chefredaktör *Kamratposten* (08-03-21).

gjorde. Problemet var dock att materialet var för omfattande för att kunna kondenseras till en mastersuppsats. Det stora antalet tidningar gjorde också att skillnaderna som uppstod över tid skedde gradvis och oupptäckt från upplaga till upplaga. För att tackla båda dessa problem valde jag därför att enbart använda mig av nedslagsår i min analys för att samtidigt visa förändringarna över tid och undvika ett allt för kvantitativt omfångsrikt material.

Jag inledde därför min analys vid sexspaltens födelse 1969 och fortsatte sedan med nedslagsår vart femte år fram till 2019. Alla år som slutar på nio och fyra mellan dessa årtal har således varit del av min djupare analys. Att jag dessutom tidigare läst allt frågespaltmaterial från 1960 till 2019 gjorde att jag även gav mig själv friheten att visa upp förändringar utanför nedslagsåren de få gånger jag sett det som nödvändigt. I min uppsats gick jag igenom nedslagsåren kronologiskt för att visa på skillnader, men nu när mina resultat istället ska presenteras i artikelform har jag valt att göra en tematisk uppdelning för att bättre anpassa resultaten efter formatet. Jag ville dock ändå poängtera nedslagsåren då det annars skulle kunna tyckas märkligt för en läsare att i princip alla mina exempel från materialet som analyseras i texten kommer från just de år som slutar på fyra eller nio.

Sexfrågespaltens utformning och plats i tidningen har dock förändrats kraftigt under den undersökta perioden. 1969 när sexspalten för första gången såg dagens ljus hade den ett omfång på ungefär två till tre frågor och den var en del av *Kamratposten* ungefär var fjärde-femte upplaga. Den som svarade på frågorna var då Maj-Briht Bergström-Walan som var Sveriges första sexolog och även en av de första som reste runt på skolor i Sverige och föreläste om sex- och samlevnad. Bergström-Walan besvarade frågorna i spalten fram till slutet av 1970-talet då sexspalten togs bort från tidningen. Vid mitten av 1980-talet återvände sexspalten dock i ny utformning och utan Bergström-Walan. Nu var det inte längre tal om en regelrätt sexspalt utan istället hade tidningen temanummer om exempelvis puberteten eller mens någon gång om året där även frågor från läsare besvarades. I dessa temanummer var det olika skribenter som svarade varje gång. Under 1980-talet växte dessa temanummers popularitet och i början av 1990-talet återkom sexspalten med en fast plats i varje upplaga av tidningen med namnet ”Kropp & Knopp” som spalten behållit ända till idag. Med denna comeback började också kuratorn och sexologen Annica Frithiof att svara på frågorna i spalten vilket hon fortfarande gör. I början av 2000-talet fick hon sällskap av sjuksköterskan och barnmorskan Mats Sundbeck som dock efter några år byttes ut mot Fox Foxhage från RFSU som ännu idag svarar på frågorna i spalten.

Detta innebär givetvis att materialet från 1990-talet och framåt är betydligt mer omfattningsrikt än materialet från tiden före dess, men det som jag velat undersöka är hur diskursen kring ämnet sex och samlevnad förändrats från 1960-talet till 2010-talet och för att spegla denna förändring fungerar fortfarande materialet även om dess utformning och omfång förändrats under perioden.

Teori

Som huvudsakligt teoretiskt ramverk till min undersökning använde jag mig av Judith Butlers teori om kön och genus presenterad i hens verk *Gender Trouble*. Det som gett *Gender Trouble* dess monumentala teoretiska genomslag är hur Butler visar att både kön och genus i väldigt hög grad präglas av samhället som de är en del av och skapas i. Hur kön uppfattas samt vilka karaktärsdrag vi förknippar med dem är således inte något av naturen givet. Istället är allt detta präglad av samhällseliga och kulturella normer som formar oss till att bli män och kvinnor utifrån hur vi tror att män och kvinnor bör se ut. Detta sätt att se på och forma vägen har lett till ett system som ständigt gynnar heterosexuella män på bekostnad av alla andra grupper i samhället.⁴

För min undersöknings del innebar användandet av Butlers teori om den så kallade könsmaktsordningen att jag i min läsning ständigt sökt hur man uttryckte sig om kön och genus i texten. Vilka ord som användes, hur dessa värderades samt om det fanns skillnader i hur man svarade på frågor skrivna av pojkar och flickor samt skillnader i hur dessa själva uttryckte sig angående det egna och det andra könet. Hur dessa ramverk sakta förändrades och banade väg för nya ramverk blev centrala undersökningsramar för mig.

När jag påbörjade skrivandet av min uppsats hade jag även en ambition om att använda mig av det relativt nybildade kunskapshistoriska fältet och dess teoretiska ramverk. Denna ambition bars med in i min uppsats, men blev där något styvmoderligt behandlad då Butlers teori kom att dominera undersökningen. Detta är dock synd då det kunskapshistoriska fältets teoribildning på många sätt berikat den undersökning jag har gjort då både vilken kunskap barn fört med sig in i sina frågor samt var de tillskansat sig denna i hög grad förändrats under undersökningens gång samtidigt som det utan större svårighet går att utläsa ur materialet. Tyvärr blir därför den kunskapshistoriska

⁴ Judith Butler, *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*, Routledge, New York, 2006[1999] s.3-44.

biten även lite styvmoderligt behandlad i denna artikel, men att utesluta den helt hade inte varit fördelaktigare.

Tidigare forskning

Trots att *Kamratposten* utgör ett både omfångsrikt och spännande källmaterial för historiska undersökningar är det relativt få forskare som ägnat det någon större uppmärksamhet. Förutom ett par kandidatuppsatser inom de genus- och medievetenskapliga fälten finns det vad jag har funnit tre större verk där *Kamratposten* använts som källmaterial. De första två är Sonja Svenssons *Läsning för folkets barn* och Anne-Li Lindgrens *Att ha barn med är en god sak*.⁵ Båda dessa undersökningar har dock gemensamt att de fokuserat på *Kamratpostens* historia innan 1940-talet vilket tyvärr har gjort att de områden där våra undersökningar överlappat varit få. Den undersökning som ligger närmare min egen är däremot Catharina Hällströms avhandling i pedagogik från 2011. Hällström fokuserar där på hur barnen i sina insändare till *Kamratposten* från 1977 till 2007 reflekterar över genus samt de fysiska miljöer de befinner sig i som skolan och det egna hemmet. Sexfrågespalten får dock inget speciellt utrymme i Hällströms avhandling och syns inte särskilt mycket i hennes analys.⁶ Detta lämnar dock fältet öppet för min undersökning att röna nya intressanta resultat.

Den tidigare forskningen om *Kamratposten* kan tyckas sparsam, men detta vägs upp av den uppsjö av forskning som gjorts om tiden efter 1960-talet kopplat till sexualitet. Det som dock varit frånvarande i många av de här undersökningarna är barn och ungdomars perspektiv på den sexuella revolutionens årtionde och dess efterföljder. Istället är det vuxenvärldens perspektiv och tankar som dominerat i undersökningarna. Även stora namn som Lena Lennerhed, vars avhandling *Sex i folkhemmet* om RFSU:s tidiga historia har blivit lite av en klassiker inom fältet, har ett huvudsakligt fokus på hur vuxenvärlden skapade sexualkunskapsundervisning och de tankar som

⁵ Sonja Svensson *Läsning för folkets barn*: Folkskolans barntidning och dess förlag 1892-1914: med en inledning om fattiga barns läsning på 1800-talet Diss. Uppsala : Univ. 1983.

Anne-Li Lindgren, *"Att ha barn med är en god sak": barn, medier och medborgarskap under 1930-talet*, 1. uppl., [Tema Barn], Linköpings universitet, Diss. Linköping : Linköpings universitet, 1999.

⁶ Catharina Hällström, *Insändare i Kamratposten: uttryck för villkor i barns kulturella sammanhang*, Institutionen för pedagogik och didaktik, Stockholms universitet, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, Stockholm, 2011.

genomsyrade den.⁷ Hur barn uppfattade sexualkunskapsundervisning eller RFSU finns det betydligt mindre forskning om.

Ett annat problem jag upptäckte i skrivandet av min uppsats var de rent metodmässiga svårigheterna med att använda sig av frågespaltsmaterial som källmaterial. Även detta var något som i stor utsträckning verkar ha undvikits av forskarvärlden i stort. Gullan Skölds undersökningar *Från moder till samhällsvarelse* och *Ett rum för råd och tröst* med frågespalter som källmaterial utgör undantagen.⁸

Jag kommer nu att gå över till analysdelen av min undersökning och jag har som sagt valt att göra en tematisk indelning av materialet för att lättare kunna visa på förändring respektive kontinuitet i de intressantaste ämnena från mitt källmaterial samtidigt som jag håller mig inom de begränsningar som artikelformatet leder till.

Homosexualitet

Synen på homosexualitet får en intressant utveckling i sexfrågespaltens svarsida under min undersökningsperiod. Men det finns också en förändring i vilka frågor om homosexualitet som får vara med i tidningen under olika tidsperioder samt hur dessa är utformade. Under frågespaltens första år 1969 förekom över huvud taget inga frågor om homosexualitet och de frågor som dyker upp under 1970-talen är frågor om homosexualitet som jag har valt att definiera som lexikografiska. Under decenniet trycks dessutom endast två sådana frågor från signaturerna *Två starkt undrande killar* och *Nyfiken tonåring* som begränsas till undringar om vad orden homosexuell och lesbisk betyder.⁹ Jag har kallat dessa frågor för lexikografiska då det främst är själva betydelsen av orden som skribenterna på 1970-talet sökt.

Detta förändras dock under 1980-talet. Det märks att skribenterna över lag fått en klarare syn på vad homosexualitet är för något utifrån frågornas utformning och det skribenterna frågar om blir därmed också mer personligt.

⁷ Lena Lennerhed, *Sex i folkhemmet: RFSUs tidiga historia*, Gidlund, Hedemora, 2002.

⁸ Gullan Sköld, *Från moder till samhällsvarelse: vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjetidningen Året runt*, Institutionen för journalistik, medier och kommunikation - JMK, Univ., Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1998.
Gullan Sköld, *Ett rum för råd och tröst: veckotidningarnas hjärtespalter från 1940-talet till idag*, Leopard, Stockholm, 2003.

⁹ "Maj-Briht svarar på sexfrågor" *Kamratposten* 1975 NR:9.

"KP svarar på sexfrågor" *Kamratposten* 1975 NR:15.

Som exempel på denna utveckling kan vi titta på den fråga som signaturen *Många kramar "Peo"* ställer 1984. Skribenten har problem då han kommit ut som homosexuell för en av sina kompisar som berättat om detta för andra i hans klass som nu därför börjat reta honom. Svaret *Många kramar "Peo"* får börjar med att uttrycka sig förvånat över kompisarnas reaktioner och säga att deras retande kanske bottnar i deras egen osäkerhet kring sina känslor. Svaret fortsätter sedan med:

Det är normalt att man funderar över sånt här när man är i tonåren. Många fastnar för någon av samma kön även när de är vuxna, och man har lika stor rätt till det, som att tycka om någon av motsatt kön.¹⁰

Vid en första anblick kan detta svar tyckas tröstande, men vid en närmare läsning kan man också notera att den heterosexuella normen är stark och att homosexualitet trots att det ska accepteras ändå ses som något "annat". Det som här går att läsa mellan raderna står tydligt utskrivet i svaret till signaturen *Anonym:s fråga från 1989*. *Anonym* skriver in till *Kamratpostens* frågespalt då han är en homosexuell "kille på 14 år" som är orolig över att få AIDS. Svaret han får börjar med en medicinsk utläggning om hur AIDS smittar samt vad man kan göra för att skydda sig, men avslutas sedan med:

Det är inte alls säkert att du är homosexuell. Många känner sig tveksamma om de är 'normala' eller homosexuella i din ålder.¹¹

Det som var underförstått 1984 står klart utskrivet 1989. Att vara förvirrad och homosexuell hör ungdomstiden till och är något som de flesta växer ifrån när de blir vuxna. Man uppmuntras alltså att röra sig från en avvikande sexualitet i ungdomsåren för att sedan fostras in i en "normal" sexualitet när man kommer ut i vuxenvärlden. I boken *Undantagsmänniskor* skriver Svante Norrhem, Jens Rydström och Hanna Markusson Winkvist att denna syn på homosexualitet inte är något nytt under 1980-talet utan kan spåras tillbaka till Sigmund Freud.¹² Tonen kring homosexualitet mildras dock under 1990-talet och även om homosexualitet fortsätter att ses som något barnen och ungdomarna antagligen kommer att växa ifrån så beskrivs inte längre heterosexualitet som "det normala".

¹⁰ "Fråga vad du vill om puberteten" *Kamratposten* 1984 NR:11.

¹¹ "Fråga vad du vill" *Kamratposten* 1989 NR:16.

¹² Svante Norrhem, Jens Rydström & Hanna Markusson Winkvist, *Undantagsmänniskor: en svensk HBTQ-historia med utblickar i världen*, 2., [rev., uppdaterade och omarb.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015 s.154-160.

I *Kamratpostens* 9:e upplaga 1999 får en ung flicka som skrivit in med en oro om att vara homosexuell svaret att hon är för ung för att veta om hon är homosexuell, men också rådet: ”Njut av känslan så länge du har den”¹³. Här börjar vi alltså skönja en normalisering kring ämnet homosexualitet i spalten då känslorna ändå ses som något fint och kanske något att värna om. Den förståeliga tonen skulle kunna förklaras av att frågan ställts av en kvinnlig skribent och att kvinnlig homosexualitet över lag accepterats mer i samhället i stort enligt Norrhem, Rydström & Markusson Winkvist.¹⁴ Överlag är dock denna skillnad mellan könen inte särskilt synlig i *Kamratpostens* frågespalt.

När vi slutligen kommer in på 2000-talet är det två stora förändringar som dominerat frågorna och svaren i *Kamratpostens* sexfrågespalt. Den första är att frågorna om homosexualitet liksom frågorna överlag blivit många fler och den andra är att svaren som skrivs till barnen och ungdomarna gradvis blir mer förstående och mindre nedlåtande. Istället för kommentarer som antyder att skribenterna skulle vara för unga för att förstå sina egna känslor får de nu råd och tips om hur de kan gå till väga dels för att prata med samkönade vänner om sina känslor, men också för att leva med en så kallad ”queer” identitet.

Tafs och sexuella övergrepp

De frågor som tar upp sexuella övergrepp i skolmiljö visar på många sätt en motsatt utveckling jämfört med frågorna och svaren som gäller homosexualitet. När frågorna börjar dyka upp finns det ett visst mått av sympati hos svarsskribenten, men framförallt ett förmildrande av pojkar ”tafs”. Under 1970-talet handlade frågorna i regel inte om just tafs, men det fanns ändå en tydlig uppdelning mellan pojkar och flickor. Signaturen *Sussi* skrev till *Kamratpostens* frågespalt 1974 om att pojkarna i hennes klass var mer omogna än flickorna. Svaret hon fick var att det inte var konstigt att hon och hennes väninnor kände så då pojkar förblir barn längre än flickor och därmed uppfattas som barnsliga längre.¹⁵

Det kan tyckas som att detta avviker från min poäng, men faktum är att detta sätt att resonera återkommer i frågespalten 1994 då signaturen *Två anonyma 82:or* skriver om hur de blivit tafsade på mot sin vilja av två jämnåriga pojkar och att de nu inte vet vad de ska göra. Svaret *Två anonyma 82:or* får blir först

¹³ ”Ung och kär” *Kamratposten* 1999 NR:9.

¹⁴ Norrhem, Rydström & Markusson Winkvist, 2015 s.191-192.

¹⁵ ”Maj-Briht svara på sexfrågor”, *Kamratposten* 1974 NR:6.

en utläggning om vikten av samtycke och att säga nej om man utsätts för något som man inte är bekväm med, som lika gärna hade kunnat vara skriven idag. Detta följs dock upp med att: ”Killar blir ibland lite för ivriga. De måste lära sig kontrollera sina känslor och gå lite försiktigare fram.”¹⁶. Att killar ibland ”råkar” tafsa på tjejer är därmed inget ovanligt eller egentligen något att bli förvånad över, det hör till deras utveckling och är något som både flickor och pojkar får lära sig att leva med.

I början av 2000-talet ändras dock detta sätt att uttrycka sig om sexuella trakasserier. När signaturen *Ledsen blondin* skriver in till tidningen 2004 och beklagar sig över att killarna i klassen tafsar på henne och bara är intresserade av hennes bröst blir svaret från *Kamratposten* ett helt annat än under tidigare år. Det poängteras inte bara att det som *Ledsen blondin* utsätts för inte är okej utan att hon måste informera lärare och/eller rektor då de har ett ansvar att få det att upphöra då det klassificeras som en form av mobbning.

Överlag kan dock sägas att synen på tafs gått från att ha varit något accepterat som unga flickor helt enkelt fick stå ut med till att bli något som fördöms av svarsskribenterna. Intressant är dock att de könsroller som detta tema skapat faktiskt upprätthållits hyfsat konstant under den undersökta tiden. Det är alltid flickor som har problem med att pojkarna i klassen tafsar på dem eller på annat sätt utsätter dem för saker de inte vill och aldrig tvärtom. Trots att synen på vad som är ett acceptabelt beteende i mycket förändrats är det svårt att komma ifrån att det binära könssystemet inte bara varit starkt under hela undersökningsperioden utan att även samma, eller åtminstone liknande, egenskaper tillskrivits ens könstillhörighet under denna period.

Kunskapsinhämtning

Jag nämnde att en del av mitt teoretiska ramverk tillägnats det kunskaps-historiska fältet med fokus på den kunskap som barnen och ungdomarna fört med sig in i frågorna till *Kamratpostens* sexspalt. I mitt källmaterial har det alltid funnits ett visst mått av missnöje bland dem som författat det. Skribenterna har inte skrivit till *Kamratpostens* sexfrågespalt för sitt höga nöjes skull utan för att de ansett sin utbildning inom sex och samlevnad vara bristfällig. Med detta sagt så är det ofta så att barnen och ungdomarna som skrivit till frågespalten haft ett visst mått av kunskap om det de frågar om som de ansett det nödvändigt att utvidga. Vad för kunskap barnen och ungdomarna fört med sig in i sina frågor

¹⁶ ”Kropp & Knopp” *Kamratposten* 1994 NR:11.

och var de beskriver att de tagit del av denna kunskap har i hög grad skiftat under den undersökta tiden, men det finns även kunskapsaspekter där kontinuiteten varit förvånansvärt stor under den 60-årsperiod jag undersökt.

Som en första och ganska självklar kunskapskälla kan skolan nämnas. Att skribenterna fått något förklarat för sig i skolan som de inte förstätt eller vågat fråga om är en vanlig företeelse som funnits med under hela perioden. För dessa barn och ungdomar verkar det ha varit lättare att vända sig till *Kamratposten* för att få svar än att kanske ställa frågor i skolmiljö. Dessa frågor ger dock inte en helt rättvis bild av skolans sexualundervisning då skolan endast nämns när undervisningen varit bristfällig, men de funderingar som barnen och ungdomarna har säger ändå en del om hur skolans sexualundervisning förändrats och vad som ansetts viktigt under olika tider.

Redan under sexspaltens första år 1969 beskrivs skolans sexualundervisning som bristfällig. Då var det signaturen *Två blyga, men inte i sex* som skriver att det är bra att *Kamratposten* börjat med en sexspalt då man lär sig för lite om det i skolan. Detta påstående följs sedan av deras fråga som lyder: "Kan man bestämma hur många barn man ska ha?".¹⁷ Skribenten uppvisar alltså här en ganska allvarlig brist i sin sexualkunskapsutbildning då kunskap om preventivmedel och familjeplanering får anses som ganska grundläggande kunskaper när det kommer till sexualkunskap.

Bilden av bristfällig sexualkunskap följer med oss in på 80-talet då signaturen *Från Vera* skriver till tidningen att:

Vi hade sexualkunskap i måndags. Då sa fröken att flickor får mens, och killar får något annat äckligt. Vad får killar för äckligt?¹⁸

Bilden av sexualkunskapen som *Från Vera* ger är en som fortfarande tycks starkt präglad av tabun då hennes fröken antagligen syftat på nattlig sädesuttömning, men inte velat nämna denna vid namn. En potentiell förklaring till detta skulle kunna vara det som Lennart Lundquist tar upp i sin text "Inte för mycket, inte för lite" där han menar att både lärare och elever såg sexualkunskapsundervisning som något jobbigt under ämnets första decennier vilket ledde till att denna undervisning hölls så grundläggande som möjligt. När sexualundervisningen var ny var det just det kroppsliga som ansågs svårt att prata om enligt Lundquist, men detta har förändrats under tidens gång och numera är det

¹⁷ "Maj-Briht svara på sexfrågor", *Kamratposten* 1969 NR:18.

¹⁸ "Fråga vad du vill om puberteten" *Kamratposten* 1984 NR:11.

snarare relations- och moralbiten som anses svår av lärare och elever i sexualkunskapssammanhang.¹⁹

Skolans roll för skribenternas kunskaper har varit stor, men i frågorna som skickats in till spalten har andra källor till kunskap också varit viktiga. Det vi kan märka är att barn och ungdomar ofta har iakttagit sin omgivning och dragit slutsatser från denna som tyvärr ofta blivit felaktiga. En källa till kunskap som många av skribenterna använt sig av är människor i sin närmaste omgivning. Vänner, syskon och ibland även föräldrar nämns som personer man talat med om dessa ämnen, men vars utlåtanden ibland fått en att undra över sanningshalten varpå man skrivit till *Kamratposten* för att antingen ifrågasätta eller få bekräftat det man hört från andra källor. Ett exempel på problemen med att använda sig av personer i sin närhet hittar vi i signaturen *Runkar hårt*:s fråga från 1994 där han undrar över vad man bör göra med sin sperma efter man onanerat och avslutar med:

Jag har en storebror som jag vet onanerar. I sin garderob har han flera små burkar med något som jag tror är sperma. Är det en bra idé att göra så?²⁰

Trots bristerna som fanns i detta system där syskon, föräldrar och vänner fick bli källor till kunskap om sex och pubertet så var detta system beständigt under större delen av min undersökta period. Vissa skribenter beskrev hur de använt sig av böcker eller porrfilmer som källor till kunskap, men dessa var i minoritet. Detta system höll sig också fram till 2000-talet då ett nytt medium för kunskapsinhämtning skulle komma att ta dess plats som det mest populära bland de som skriver in till *Kamratpostens* frågespalt. Detta medium var föga förvånande internet. En skribent som väl sammanfattar internets roll som kunskapsförmedlare med dess fördelar och brister är underskriften *Kan inte ni på KP börja rita lite olika snippor? Alla har faktiskt inte slät snippa...:T* vars fråga lyder:

Jag är en tjej på 13 år som har en inre blygdläpp som hänger utanför snippan. Jag hade inga problem med detta tills jag såg mina vänner nakna i omklädningsrummet. Alla hade helt slät snippa. Och jag har aldrig sett någon bild i KP på en snippa som ser ut som min. På internetet stod det att det är

¹⁹ Lennart Lundquist "Inte för mycket, inte för lite: Svensk sexualundervisning" i *Sex: en politisk historia*, Alfabeta/Anamma i samarbete med Riksförb. för sexuell upplysning (RFSU, Göteborg, 2003) s.92-100.

²⁰ "Stort fråga vad du vill... om kroppen" *Kamratposten* 1994 NR:4.

normalt med längre blygdläppar, men i ett forum tyckte många att det var äckligt. Nu har jag ångest och vågar inte visa mig naken! Vad ska jag göra?²¹

Här ser vi alltså hur skribenten istället för att prata med sina vänner om sitt eget och deras kön (vilket trots allt varit norm tidigare) vänt sig till cyberrymden för att få råd om sitt predikament. Där finner skribenten att internet är en något problematisk källa till kunskap där man både kan få vettiga råd och folks åsikter ocensurerat till sig utan någon klar bild av vad som är vad. Det intressanta ur den här synvinkeln är egentligen inte att skribenten använt internet för att få information utan att *Kamratposten* bibehållit sin plats som en pålitlig kunskapskälla för barn och ungdomar från 1969 när sexspalten skapades och ända in i den digitala ålderns 2019.

I ”Litteraturens offentligheter” från 2009 diskuterar Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson hur teknikens utveckling redan då lett till att det som tidigare sågs som ”offentligheten” flyttats från ett fysiskt rum till flera digitala rum och att man därför istället borde benämna det som offentligheter. För Forslid & Ohlsson ses denna förändring som en i en lång rad tekniska förändringar som lett till att vår syn på litteratur förändrats under 2000-talet.²² För min undersöknings del syns också dessa ”litterära offentligheters” intrång på den kunskapsarena som barnen och ungdomarna som skrivit in till *Kamratposten* var en del av. Teknikens utveckling har inte bara resulterat i att skribenternas kunskap i ämnena som de frågar om förändrats utan har också lett till att hela systemet som används av barn i kunskapssökande angående sex och samlevnad formerats om till att bli något nytt. Precis som Forslid & Ohlsson poängterar har vi också sett hur detta kunskapssökande flyttats från att man träffats fysiskt och pratat till en digital miljö där man hemifrån utan att socialisera söker finna samma kunskap.

Onani & Mens

Att koppla samman frågorna om onani och mens kan vid en första anblick tyckas något långsökt, men det finns stora likheter mellan hur ämnena hanterats i *Kamratpostens* frågespalt vilket gör att en sådan sammanslagning inte är så långsökt som skulle kunna tyckas. Det som gör frågorna om onani och mens så

²¹ ”Kropp & Knopp” *Kamratposten* 2019 NR:4.

²² Torbjörn Forslid & Anders Ohlsson ”Litteraturens offentligheter” i Torbjörn Forslid & Anders Ohlsson (red.), *Litteraturens offentligheter*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009 s.15-27.

intressanta är att de gått emot den tes jag fört genom hela min läsning, nämligen att det skett förändringar i hur olika ämnen behandlats i *Kamratposten* under den undersökta tiden. När det kommer till frågor om onani och mens faller dock denna tes platt.

Att det fanns mycket fördomar och rädslor kring ämnet onani bland barn på 60-talet förvånade mig inte nämnvärt, men när jag fortsatte min läsning av frågorna i spalten visade det sig att samma fördomar och rädslor fortsatte att vara en del av skribenternas värld ända fram till 2019. Bland pojkar handlar det framförallt om en rädsla att onanera så mycket att man "får slut" på sperma för att på så vis bli steril. Och hos unga flickor är det istället rädslan för att onani ska påverka utseendet på det egna könsorganet eller menstruationscykeln som dominerat. Vad dessa rädslor har gemensamt är att de sett likadana ut under hela den undersökta perioden och att de visar på en diskrepans mellan vad barn och ungdomar får lära sig om onani och vad de kanske hade behövt veta.

Denna kontinuitet i materialet blir ännu tydligare i förhållande till ämnet menstruation. I *Kamratpostens* 13:e upplaga 1969 hade sexfrågespalten sin debut och en av de frågor som svarades på då var signaturen *Girl 11 år:s* fråga som löd:

Hur känns det innan första menssen? Gör det ont?²³.

2019 var som bekant sista året för min undersökning och i *Kamratpostens* 18:e upplaga skickade signaturen *Tänk om man kom med i KP...* in en lång fråga där hon bland annat skrev:

Jag är jätteorolig över menssen och hur det ska gå. Finns det någon bra bok att läsa eller har ni något annat tips om hur man kan förbereda sig och bli lugnare?²⁴

Oron över menssen har följt flickorna under hela min undersökningsperiod, men likaså bristen på kunskap om hur den fungerar. Frågorna om hur mycket blod man kan förvänta sig, hur mensskydd fungerar, om man kan bada när man har mens, hur ont det kommer att göra har funnits med under hela den undersökta perioden. Likheten mellan dessa frågor har också varit stor och det har ofta varit samma saker som man frågat om under hela perioden. Det verkar alltså som att den brist på kunskap om menstruation och hur denna fungerar är något som funnits med unga flickor från 1960-talet och fram till idag. Att ämnet

²³ "Maj-Briht svara på sexfrågor", *Kamratposten* 1969 NR:13.

²⁴ "Kropp & Knopp", *Kamratposten* 2019 NR:18.

menstruation förbisets borde inte förvåna särskilt mycket om vi använder oss av Butlers synsätt. Då är detta bara ett symptom av den rådande könsmaktsordningen där s.k. ”kvinnoproblem” har en tendens att mörkas då de inte ses som viktiga. Butlers teori har dock svårare att förklara att ämnet onani gått samma öde till mötes då det trots allt även påverkat unga pojkar.

Ämnena onani och menstruation visar alltså på en minst sagt spännande utveckling i materialet som jag inte förväntade mig att finna i min undersökning. Jag tror att vi idag gärna vill se det som att det skett en stor utveckling från den sexuella revolutionens 1960-tal och fram till idag, men min undersökning visar att denna utveckling inte är självklar. Intrycket man får av frågespalten är att just ämnena onani och menstruation fortfarande är så pass tabubelagda att vuxna hellre mörkar dem än ger barn den information de tycker sig behöva.

Avslutning

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att mitt källmaterial i hög grad präglats av förändring. Denna förändring i materialet har dock även präglats av att den inte haft något särskilt stort nyhetsvärde. Att synen på homosexualitet förändrats i en alltmer accepterande riktning från 1960-talet fram till idag förvånar nog inte någon särskilt mycket. Att tafs gått från att sopas under mattan till att mer och mer tas upp och inte accepteras borde efter hösten 2017 inte heller ses som någon stor överraskning. Inte heller tror jag att någon egentligen är förvånad över att mitt material visat att internet med både sina fördelar och nackdelar blivit ett viktigare och större inslag i barns och ungdomars liv under undersökningsperioden.

Det som jag dock menar är undersökningens verkligt intressanta resultat är det som jag från början inte ville undersöka överhuvudtaget: nämligen materialets kontinuitet. Som jag nämnde tidigare berör denna kontinuitet framförallt ämnena onani och menstruation. Det intressanta med dessa ämnen är att varken frågorna eller svaren förändrats nämnvärt under hela min undersökningsperiod, vilket bör innebära att vuxna på 1960-talet hade samma möjlighet som vuxna idag att informera barn och ungdomar om onani och menstruation. Man har alltså medvetet valt att inte göra detta i den utsträckning som barnen och ungdomarna som skrivit till *Kamratposten* uppenbarligen önskat.

Trots 1960-talets rykte som ett årtionde präglat av en sexuell revolution som förändrat hur vi ser på och pratar om sex verkar ämnena onani och menstruation fortsatt vara så pass tabubelagda att det inte går att prata med barn och ungdomar om dem. Så sent som den 28 maj 2021 publicerade Svenska Dagbladet en artikel

som visar att 83% av alla tillfrågade kvinnor i åldern 16-21 år uppger att de upplevt att de inte fått tillräckligt med information inför sin första mens.²⁵ Skammen och okunskapen om menstruation är alltså fortsatt utbredd även bland unga idag.

Jag inledde min uppsats med att referera till Peter Stearns artikel om svårigheterna med att utföra barn- och ungdomshistoriska undersökningar och jag står fast vid att *Kamratposten* utgör ett ypperligt källmaterial för en barn- och ungdomshistoriker som vill undvika dessa fallgropar. Det utgör också ett källmaterial som jag på intet sätt uttömt med min uppsats. Jag har bara skrapat på ytan av den stora potential som *Kamratposten* erbjuder för historiska undersökningar och jag hoppas att den kommer att bli föremål för fler sådana i framtiden. Men med det sagt så tror jag ändå att en ännu intressantare väg att föra forskningen framåt som min uppsats visat på är just att undersöka de tabun som materialet ger en fingervisning om. Varför barn och ungdomar trots ett behov av information fortfarande har bristfällig kunskap om menstruation och onani är en ingång som jag tror skulle kunna inbjuda till spännande ny forskning med viktiga resultat både för barn- och ungdomshistoria, och de kunskaps- och genushistoriska fälten.

Precis som barn och ungdomar ofta inte tas på allvar av vuxensamhället har också *Kamratpostens* potential som material många gånger ignorerats av forskarvärlden. Jag hoppas att jag, åtminstone på det lilla sätt jag kan, har bidragit till ett försök att nyansera denna bild något.

²⁵ Skam och okunskap om mens hos unga | SvD (2021-09-23).